

SANATIN GÖLGESİNDE PROPAGANDA: ASIM'IN NESLİ ROMANI

Şamil YEŞİLYURT

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
samilyesilyurt@gmail.com

Özet

Sanatın en temel gayesi estetik zevk uyandırmaktır. Ancak bu temel amacın dışında ona sonradan birtakım işlevler de yüklenmiştir. Kimi zaman kitleleri harekete geçirici bir vasıf kimi zaman da üstü kapalı biçimde bir propaganda malzemesi hâline getirilmiştir. Bunu sanat gayesini ön planda tutanlar ve toplumsal fayda prensibini düşünenler diye gruplandıran araştırmacılar olmuştur. Bu işlevlerin dışında doğrudan doğruya bir propagandayı gerçekleştirmek düşüncesi belki de sanata yüklenebilecek en haksız yakıştırmadır. İnceleme konusu yapılan Mücahit Koca'ya ait *Asım'ın Nesli* romanı, sanatsal ilkeler ve propaganda bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mücahit Koca, Sanatta propaganda, Asım'ın Nesli, roman incelemesi.

Abstract

*The main purpose of art is to arouse aesthetic pleasure. However, apart from this basic purpose, some functions have been assigned to it later. Sometimes it has been turned into a feature that mobilizes the masses, and sometimes it has been turned into an implicit propaganda material. There have been researchers grouping this into those who prioritize the purpose of art and those who consider the principle of social benefit. The idea of directly making propaganda outside of these functions is perhaps the most unjust attribution that can be attributed to art. The novel *Asım'ın Nesli*, which is the subject of examination and written by Mücahit Koca, will be discussed in the context of artistic principles and propaganda.*

Keywords: Mücahit Koca, Propaganda in Art, *Asım'ın Nesli*, novel analysis.

Giriş

Reklamlar, sosyal medya iletileri, sanat ürünleri, basın ve yayın çoğu zaman bilinçaltını etkileyip kitleleri kendi düşüncelerine yöneltmek gibi tehlikeli ve dikkatli olunması gereken ikna edici hileler içerir. Farklı görüşlere kapalı olan, sürekli olarak aynı tip kalıp ve eylemleri takip eden bireyler bir süre sonra o düşünce dairesinin sorgulamayan, araştırmayan, kabullenen ve psikolojik olarak etki altına alınmış fikir taşıyıcısı neferleri hâline gelirler. *“Gerçekçiklerin kullanımı başka uluslara karşı yürütülen kampanyalarda da sıkça kullanılır. Adolf Hitler ve propaganda bakanı Joseph Goebbels ‘büyük yalan’ adı verilen sanatta çok başarılıydılar. Nazi propapanda teorisine göre kitleleri ikna etmenin etkili bir yolu yalanlar geliştirip bunları tekrar etmektir.”* (Pratkanis & Aronson, 2008, s. 125-126) Bu bağlamda öne sürülen silahlardan en güçlüsü muhakkak sanat ve edebiyat ürünleridir. Tabii temeli kurmacaya dayanan edebiyat mahsullerinde çoğu zaman tarihî belgeler öne süren ve âdeta belgesel bir kitap yazıyormuşçasına okurun zihnini bulandırmaya çalışan yazarlar, gerçek belgelerin arasına yerleştirdikleri olmayan ya da çarpıtılmış bilgilerin de okur tarafından gerçek olarak kabullenilmesini sağlarlar. İşte tam bu noktada propaganda başlar ve bundan dolayı eleştirilen yazarların büyük kısmı, kendilerinin bir tarihî belge öne sürmediklerini, yazdıklarının hayal mahsulü olduğunu ve okurun burada anlatılanlara inanmasının kendileriyle alakalı olmadığı gibi anlamsız bir savunmanın ardına sığınır. Oysaki her şey okurun zihnini çelmek üzerine kurgulanmıştır.

Propaganda geliştirmenin en sık rastlanan biçimi, açık ya da gizli bir düşman oluşturarak karşı grubun tezlerine yönelik antitezler ileri sürmektir. Bir anlamda Hegel’in diyalektik felsefesinin iki önemli argümanı olan tezler ve antitezler bu sistemde hiçbir zaman senteze ulaşamaz. Çünkü iki kutup bir araya gelemeyecek kadar keskin sınırlarla ayrılmıştır. Bu ayrışmayı yapan güç ise çarpıtılan tarihî belgeler ve hep aynı düşmanca söylemler içinde yetişen bireyin farklı bir bakış açısı geliştirip empati kuramamasıdır.

Propagandada yaygın biçimde “ilintilendirme” ya da “transfer” denilen bu teknikle bir grubun nitelikleri karşı gruba kabul ettirmeye çalışılır. Bu kabul sürecinde tanıklara başvurulması ve söz konusu kişilerin gerçekten propagandacının arzuladığı gibi hareket etmiş olması sıkça uygulanan bir başka tekniktir. Türe ait bütünlüğü bozan alakasız pek çok bilgi verilmesi, ilgili ilgisiz kişilerin ve onların başından geçen yine objektif olmayan olayların anlatılması, her fırsatta kutuplaşmayı ima edecek söylemler içinde bulunulması, nefret söylemlerinin sezilmesi, istenmeyen kitleye karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirilmesi için grubun kitlesel olarak damgalanması, afişe edilmiş sloganik ifadelerin sıklıkla tekrarlanması propagandanın başlıca işaretleri olarak kendisini belli eder.

“Söylem, onu söyleyenin kendi çehre'sini biçimlemekle de imgeselliğe erişir.” (1995, s. 85) diyen Pospelov, olguların olaylara dönüşmesini ferdiyetçi bir eylem olarak görür. Çünkü olaylar her ne kadar sabit ve değişmez bir biçimde geçmiş zamana hapsolmuş da olsa onu yorumlayan öznenin tutumu, kitlelere kendi imgeselliğini yansıtma amacından asla geri durmayacaktır. Tam bu noktada psikolojik savaşın dönüştürme işlevi kendisini gösterir.

“Edebiyat eserlerinin düşünsel içeriğinde ve düşünsel heyecansal yönsemesinde, yazarın dünya görüşünün ve sanatsal yaratışının tarafılığın dile gelmektedir.” (Pospelov, 1995, s. 172) Kimi zaman tarihî olayların sıralanış ve yansıtılışının kimi zaman da kişilerin eylemlerinin olumlanma ve yadsınmalarının bir hayat görüşünün ardında eritilmesi bunlar arasından seçme yapılmasını beraberinde getirir. Elbette kurmacaya dayalı sanatsal ürünlerde gerçeğe aykırı beyanların varlığını aramak anlamsız bir uğraş gibi görünse de temeli gerçeklere inandırmak üzerine bina edildiği belli olan bu tür eserlerde gerçek-kurmaca ayrımını yapmak istemsiz biçimde gelişmektedir. “Bu nedenle, sanatsal genellemedeki ve yaşamın sanatsal yorumlanış ve değerlendirilmesindeki tarafılık, dolaysızca, doğrudan ve dümdüz kavranır bir tarzda olmuyor. Sanattaki tarafılık, bir deyişle, eserin imgeler sisteminin bütününde, hatta

gösterim ve dile getirme araçlarının bütününde saklı bulunuyor. Bu ise kolayca ve basitçe, soyut kavramlar ve tanımlar diline çevrilip belirlenemiyor. Ancak, gene de taraflılık kendi ifadesini bulmaktadır ve okuyucular bunu -her zaman tam bilincine vararak olmasa bile- algılamaktadırlar.” (Pospelov, 1995, s. 178) Bu sebeple eserin “sorunsal yanı” ve kişilerin “düşünsel heyecansal değeri” tarihî hakikati değil yazarın dünya görüşünü yansıtan; buna karşın temel hakikatmiş gibi propagandası yapılan söyleme dönüşür. *“Sanatsal edebiyatta bir de, dışa karşı kendini ‘tarafsızlık’ bayrağı altında gösteren bir üstü kapalı taraflılık vardır.”* (Pospelov, 1995, s. 182) Tarihî belgeler, tarihî kişiler ve onların meçhul eylemleri propagandacının düşünselliğine uygun biçimde konumlandırılarak yapılan bu üstü kapalı taraflılık sanat ürününün estetik değerini ve sanat gayesini ortadan kaldırmanın ötesine geçmez. Üstelik bütün bunların türün imkânları ardına gizlenilerek yapılması, okurun algı dünyasını kaosa sürükleyen boyuta ulaşabilir.

Eğitim ile propaganda arasında ters korelasyon olduğunu ileri süren Qualter, eğitimin temel özelliğini “düşünmeci-tartışmacı tutum” olarak niteler. Buna göre bir sorunun çözümlenmesi için önerilen bir görüşün; önceden tercih konusu olmuş ve tercih edilmiş belirli bir çözümünün bulunmaması gerekir. Eğitsel düşüncede amaç gerçeği bulmaksa düşünen kimsenin eğitimin özüne denk bir tutum içinde kalabilmesi için ne denli alışılmamış da olsa gerçeği görmezlikten gelmemesi ve gerçeği baskı altına almaması gerekir. Bunun diğer kutbunda yer alan propagandacının tutumu ise bir konuda çözüm aranmasına başlamadan önce belirli bir çözümün saptanmış olmasıyla belirlenmektedir. Diğer bir deyişle belirli ereklere sahip olan propagandacı propagandaya, bu ereklere erişirici bir araç gözüyle bakar; propagandayı, zaten önceden kararlaştırdığı çözümün “doğruluğunu” ispatlayacak bir araç olarak kullanmak ister. (1980, s. 263) Ön kabul ve önyargılar etrafında şekillenen bu çerçevede, açık biçimde gerçeklikle ayak bağını kesmiş en azından gerçek ve kurmaca olanın ayırt edilmesine olanak sunmayan bir metin inşa edilir.

Sanatın Gölgesinde Propaganda: Asım'ın Nesli Romanı

İnceleme konusu yapılan eser, Mücahit Koca tarafından kaleme alınmış ve 2004 yılında yayımlanmıştır. Söz konusu eser, roman türünde olmakla birlikte modern romanın ilkelerine çok fazla bağlılık göstermez. Yazar âdeta kendi ideolojisini propaganda malzemesi hâline getirmek için romanın kurgusal temelleri üzerine bir gençlik profili koyarak yapıyı inşa eder. İslamcı gençlerden Mustafa'nın komünistler tarafından şehit edilmesiyle başlayan vaka zinciri, Milli Nizam Partisi'nin kongresi ile tamamlanır; bu iki hadise arasına ideolojik bir tarih yerleştirilir.

Romanın sorunsal yanı, Batılılaşmanın¹ ve Türkçülüğün yad-sınması buna karşın İslamcılığın² olumlanması üzerine kuruludur. Tabii bu noktada Batılılaşmaya karşı olmayan, Avrupa'dan faydalı olan her şeyin alınmasını tavsiye eden, hatta Asım'a imkânın varsa Avrupa'ya git, diyen Akif'in ideal neslinin neden romanın konusu hâline getirildiği de bir paradokstur. Öyleyse romanın asıl meselesinin nesiller meselesi değil ideolojik kaygılar ve propaganda olduğu anlaşılmaktadır. *"1908 sonrasında İttihat ve Terakki'yle ve meşrutî rejimle barışık bir biçimde yola koyulan İslamcılar genel olarak Batılılaşma yanlısı, eklektik ve savunmacı (Batılıların açtığı yoldan İslam'ı savunma tavrı) bir yaklaşım sergilerler. Fakat Batıcıların yayın organı olan İctihad'la yaşadıkları sert tartışmalar, Türkçülüğün gelişmesi ve dinde reform yoluyla laikleşmeye yönelmesi, sıkıntılı iç ve dış siyasal olaylar gibi gelişmeler karşısında hem kendi içlerinde bölünürler, hem de gittikçe keskinleşirler."* (Köroğlu,

¹ Batılılaşmak tabiri temelden itibaren kullanım hatası taşımaktadır. Bir şeyin başka bir şeye benzeme çabasını ifade eden bu kavram, özünden sapmayı düşündürmektedir. Öyle ki asırlar boyunca Doğu dünyasının gerisinde kalan Batı, hiçbir zaman kendilerinin Doğululaşmak iddiasını dile getirmezken Türk milletinin Batılılaşmak ekseninde bir araya gelmesi doğru bir nitelendirme değildir. Bunu Mustafa Kemal Atatürk, "Muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak" biçiminde zekice ifade etmiştir. Ancak terminoloji karışıklığı oluşturmamak ve genel ifade imkânını kullanmak düşüncesiyle bu çalışmada Batılılaşmak biçimine yer verilmiştir.

² Belli kavramların sonuna -cı/ci eki getirilerek onların meta hâline evrilmesi ve yıpratılması her ne kadar doğru bulunmasa da bu kavramın yaygın kullanımına aykırılık teşkil etmemesi düşüncesiyle yine "İslamcılık" biçiminde kullanılması tercih edilmiştir.

2010, s. 92-93) Geçmişten yığılarak kuşaklar sonrasına ulaşan ve belli bir kitlenin geleneksel formu hâline gelen bu bakış açısı, romanın kurmaca yapısını bozmakla birlikte eseri açık biçimde propaganda malzemesi durumuna düşürür. Bu sebeple *Asım'ın Nesli* romanı, İslam'ın siyasallaştırılmasıyla birlikte belli bir kesimin dönem olaylarına bakışını yanlı bir tutumla dile getiren bir nitelik ortaya koyar.

Mehmet Akif'in *Safahat'*ın Asım bölümünde anlattığı ve Köse İmam'ın karşısına çıkardığı Hocaşade ile savunmasını yaptığı Asım bir prototiptir. Hocaşade, gençliğin pek çok değerden uzaklaştığı, eleştirilere maruz kaldığı bir dönemde onlara sahip çıkar ve gençliği şu şekilde nitelendirir:

“— *Ne fazîlet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cebheden cebheye arslan gibi hiç durmayarak.
Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsiyle!
Cebhenin her biri bir kıt'ada, etrâfi deniz;
Kara dersin daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.
Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolayı,
Yalnayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sînâ'yı!
Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun...
Kıt'a kapmak, köşe kapmak değil artık bu oyun.”*
(Ersoy, 2008, s. 384)

“*Meyhane, kahvehane, mahalle, okul, cami ve vapur gibi mekânlarla özgü sosyal tablolar çizerek buralarla bütünleşmiş kişiler oluşturan, bir devrin sosyal panoramasını ortaya koyarken ideal olanı gösteren, böylece Türk millî kimliğinin nasıl olması gerektiğinin altını her fırsatta çizen Akif, Safahat'ta özellikle kişiler üzerinden heyecansal değerlenişini ortaya koymaktadır. O, Safahat'ta millet fertleri üzerinde otopsi yapmamış; bizatihi ümitvar bir duruşla sorunları tespit edip düzeltmeye çalışan bir cerrah tavrı takınmıştır. Bu sebeple Akif'in katharsisi ve heyecansallığı, Safahat'ın sorunsal yanı olmuştur.*” (Yeşilyurt, 2016, s. 294-295) Buna mukabil Asım, pek

çok kesimin kendi ideolojisine göre ufak dokunuşlar yaptığı, formunda değişikliğe gittiği bir prototip hâline getirilmiştir.

Asım bölümü 1924 yılında yayımlanmıştır. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti uzun yıllar süren savaşlardan çıkmış, Millî Mücadele kazanılmış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve ideolojik yapılanmalarda ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Elbette bu sürecin canlı tanıklarından biri olan Akif'in hayata bakışında ve gençlik profilinde de değişiklik ve yenilikler oluşmuştur. Bunun canlı figürlerinden biri olarak Asım sunulmuştur.

“Akif, hiçbir zaman kavmiyetçi değildir. O reel stratejik siyaset planında Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Arap, Arnavut, Türk vs Müslüman unsurların birlikteliğini savunan bir İslam birliği milliyetçisi, Mütareke ve işgal döneminden sonra ise yani Arap ve Arnavutların ayrılıp geriye elde Anadolu'nun kalmasından sonra da yine güncel siyaset stratejisi gereği Türk İslam milliyetçisi olmuştur.” (Çetin, 2012, s. 85) Bu bağlamda Akif'i tek bir kalıbın içine hapsetmek yerine onun iyi bir Müslüman ve sağlam bir vatansever olduğu genellemesinde bulunmak ona yapılabilecek haksız yakıştırmaların önüne set çekecektir.

“Mehmet Akif Ersoy (1873- 1936), modern Türk edebiyatının en tartışmalı isimlerinden biridir. Okul kitaplarına alınan manzumeleri dışında, bazen 'İstiklal Marşı', bazen 'Boğaz Harbi' şiirleriyle ve çoğunlukla da İslamcı bir şair olarak hep gündemdedir. Bazılarına göre dini bütün bir vatansever, bazılarına göre büyük bir gericidir; halka yakındır, pehlivandır, dürüştür, yobazdır, demokrattır, fesi çıkarıp şapka giymemek için Mısır'a yerleşmiştir, Millî Mücadele'ye katılmıştır, Tevfik Fikret'i zangoçlukla suçlamıştır... Bütün bu değerlendirmelerde ortak olan nokta, Mehmet Akif'in yaşamı ve sanatındaki olguların bağlamından koparılarak, eklektik bir biçimde ele alınmasıdır. Mehmet Akif'e, aslında pek çok tarihsel olgu ve kişiye olduğu gibi, anlamak amacıyla değil, kullanmak amacıyla yaklaşılr. Mehmet Akif, özellikle 1940'lı yıllarda şiddetlenen ve ara sıra kendini

gösteren ilerencilik-gericilik çatışmasında retorik bir araç konumuna indirgenir.” (Koroğlu, 2010, s. 302-303)

İnceleme konusu yapılan roman, Mehmet Akif Ersoy ve Asım özelinde İslamcılık ideolojisinin propagandası ve bu ideoloji dairesinde dönem olaylarının belli bir bütünlük taşımadan bir araya toplandığı ansiklopedik yapı gösterir. Eserde alakasız siyasi, dinî, millî pek çok bilgi yığını bulunur ve bu da okurun dikkatini toplamasını engellediği gibi eseri roman olmaktan çıkarıp bir makaleye dönüştürür ve bu durum kurmaca yapıya da zarar verir. Parça parça tarihî olaylar, anekdotlar, hatıralar konu bütünlüğünün kaybolmasına yol açar. Kısaca yazar, düşüncelerini istiflemiş ve ortaya koyduğu metnin adına da “roman” demiştir. Aslında roman burada bir kalkan görevi üstlenir. Niyetini şu şekilde ifade eder: *“Ben, sizden son iki yüzyılı, sanatı, edebiyatı, tarihi, kültürü, siyaseti, dini hayatı ve olayları medeniyet yaklaşımımızla araştıracağız; bulgularımızı kitaplık çapta yorumlayacak şeyler itiyorum.”* (Koca, 2004, s. 18) Gerçekten de roman, tam olarak bunların bir araya toplandığı ve ara sıra Asım’ın nesli diye işaret edilen İslamcılık ideolojisine yakın gençlere göndermelerin bulunduğu bir kompozisyonda ilerler. Olayların odak noktasında ne Akif ne Asım ne de onun gibi idealize edilen bir gençlik vardır. Yazar, bahsettiği çok sayıdaki tarihî kişi ve olaydan mezkûr ideolojik çerçeveye uymayan kişileri yadsırken ona uygun hareket edenleri olumlar. Yani burada odak noktası sadece ideolojidir. Vakayı keserek bu olayların İslamcılık dairesindeki algılanışını yorumlar. Bir anda asıl amacının roman yazmak olduğunu yeniden hatırlayarak kişilere döner. Ancak bunu uzun süre devam ettiremez. Yine asıl gayenin dışına çıkar ve romanın sonuna kadar bu döngü devam eder.

Roman, klasik vaka tertibi ile başlar. Üçüncü teklik şahıs anlatıcının sübjektif bakış açısı kontrolünde ilerleyen vaka halkaları, kişilerin ve mekânların tanıtımı ile devam eder. Anlatıcı, yazarın kurmaca dünyadaki fikrî yansıması olduğu için onun üslubu, olaylara tarafsız bakamaması ve açık bir şekilde hüküm belirtmesi kurmaca yapıya zarar verir.

Romanda temel olarak dört grup insan vardır: İslamcılar, İttihatçılar, Kemalistler, Demokratlar. Ancak bunları İslamcılar ve diğerleri diye gruplandırmak da mümkündür. Çünkü yazarın olumladığı, etraflıca tanıtımını yaptığı, söz hakkı tanıdığı ideolojik yapı, İslamcılıktır. Ötekiler yadsınan, eleştirilen ve âdeta nefret söylemleri içinde anlatılan birer fondur. Onlara cevap hakkı tanınmaz; romanda sadece eleştirilmek ve İslamcılığın ne kadar haklı bir yapı olduğunu parlatmak için vardırırlar. Romanın başında Hasan Bey tanıtılırken kullanılan *“Kendisini hep islâmî³ hissetmiş, bu yüzden olacak ittihatçılarla da, kemalistlerle de, hattâ demokratlarla da hep sorunları olmuştur.”* (Koca, 2004, s. 8) ifadesi bu çerçevede romanın gidişatı hakkında ipucu vermektedir. Eleştiri dozunu romanın ilerleyen sayfalarında artıran yazar, *“Kemalistler”* dediği kitle için *“Milletin sevmediği neler varsa, onlar bunları severler ve inandıkları neler varsa bunlar onlara inanmazlardı. Sanki bütün islâmîcilerin her şeyleri kötüler arasındaydı. İslâm inanç ve medeniyetinin dili olan Arapça, Farsça ve daha acısı yazısı yasaklanmış; Batı inanç ve medeniyetinin Lâtin yazısı alınmıştı. İslâmî alan tel örgülerle çevrilmiş ve girilmesi yasak bölge ilân edilmişti sanki... Divan ve Halk Tasavvuf Edebiyatı, hor görülüp aşağılanırken; bizi biz yapan ve Avrupa’da en önemli üstünlüğümüz olan Türk klasik ve Türk sanat musikisi sakıncalılar arasına alınmış, yerine bütün şubeleriyle Batı musikisi konulmuştu.”* (Koca, 2004, s. 111) ifadelerini kullanır. Burada empati yoksunluğunun yanı sıra bilgi eksikliği ve ön yargıların yazarın zihnini kuşattığını söylemek mümkündür. Alfabe tartışmaları, Divan ve Halk edebiyatı arasındaki gitgeller Kemalizm dediği ideolojiden çok daha önceleri tartışılan konulardır. Avrupa’daki en önemli üstünlüğümüzün klasik ve sanat müziğimiz olduğunu iddia etmek de farklı bir Romantik milliyetçilik yaklaşımıdır.

³ Romanda çok sayıda yazım hatası vardır. Alıntılardaki kullanımlar metnin orijinaline sadık kalınarak olduğu gibi alınmıştır.

Eserdeki bilgi hataları ve eksikliklerini pek çok yerde görmek mümkündür. Albert Sorel'e ait olduğu zannedilen meşhur sözün pek çok yerde Albert Sorel'inmiş gibi geçtiğinden olsa gerek eserde de bu söz ona ait olarak ifade edilmiştir. "*Albert Sorel'in; 'Fransız toprağı bin yılda Fransız Devleti'ni yarattı.'*" (Koca, 2004, s. 164) Oysa bu söz Fransız tarihçi Camille Julian'a aittir.

Osmanlı Devleti'nin çöküşten kurtarılması için birtakım fikrî hareketler geliştirilmiş ve bunlar sırasıyla uygulamaya sokulmuştur. İlk olarak Osmanlıcılık, ardından İslamcılık ve son aşamada Türkçülük ve Anadolu Türkçülüğü bu anlamda birer çare olarak düşünülmüştür. Dünyada milliyetçilik hareketlerinin yayıldığı bir dönemde Osmanlıcılık ideolojisi başarılı olamamış; I. Dünya Savaşı'ndan sonra Arapların Osmanlı Devleti'ne ihanetiyle birlikte İslamcılık çökmüş; zaten etkisiz bir figür konumuna düşen ve Müslümanları bir arada tutma gücü kalmayan halifelik makamı, Batılı güçlerin oyuncağı hâline gelmiştir. Mehmet Akif Ersoy bütün bu süreci izlemiş, tecrübe etmiş ve her evrede kendi ideolojik bakışında da düzenlemelere gitmiştir. Başlangıçta Osmanlıcı bir bakışla devletin bütün fertlerini kucaklamış; ümmetin bir arada olması ile zorlukların üstesinden gelineceğine inanmış, son kertede saf bir Türk-İslam ideolojisi çizmiştir. Süreç içerisinde bizzat kendisinin de yurt dışı deneyimlerinde gördüğü üzere Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin artık etkisizliğini fark etmiştir. Ancak bu durum Akif'in İslami terbiye ve ahlaktan geri durduğu manasına gelmez. Gençlerin bu ahlak ve terbiye ile millî değerlerine bağlı biçimde, Batı'daki gelişmelerden uzak kalmadan, modern gelişmeleri de takip ederek yetişmelerini ister. Çalışma azim ve kararlılığı ile yol alınabileceğini, tembellik ve miskinliğin en büyük hastalık olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Akif bir sentezci yapıya sahiptir. Onun sentezlediği bir yapıyı bozarak içinden sadece İslamcılığı almak ve Asım İslamcı anlayışla yetişecek gençliğin prototipidir demek ona yapılabilecek en haksız yakıştırma ve onun fikirlerinin ayrıştırılmasıdır. "*...islâmıcılık davasının bayrağı yegâne büyük şairi de islâmıcı dava adamı Mehmet Akif'ti.*" (Koca, 2004, s.

26) demek, ondaki değişimi görmek istememek, onu tek boyuta indirgemektir. Roman boyunca sunulan Asım, tam da bu şekilde Türkçülükten ve Batıcılıktan arınmış, onlardan neredeyse nefret duyan, sadece İslamcılık ideolojisi ile yoğrulmuş ve tam olarak anlatılmadığı için sınırları da çizilmemiş yapay bir kişidir. Oysa *Safahat*'ta ilim ve gelişmişlik olarak örnek alınması gereken yerin Avrupa olduğu söylenir. Avrupa kelimesi eser boyunca 20 defa tekrarlanır. Bu da yazarla çelişen farklı bir paradokstur.

Romanda Asım'ı temsil eden Reşat Bey etraflıca anlatılmaz; etrafı anlatılır. Okuyucu onu değil onun yakıştırdığı ideolojiyi tekrar tekrar okur. Ama nasıl bir nesil olması gerektiğini somutlaştıramaz; sadece Akif'in Asım'ın neslini "*Çanakkale Savaşı'nı kazanan ve bizi de kurtaracak olan imanlı ve münevver genç...*" (Koca, 2004, s. 39) olarak nitelediğini söyler. Oysa burada Akif'in yine ideolojiye kurban edildiğini görmek mümkündür. Çünkü onun Asım'da gördükleri ile yazarın Asım'dan anladığı farklı şeylerdir. Mehmet Akif Asım'ı anlatırken onun kuvvetli, babayiğit, kavgacı, kumarbazların masasını dağıtan, haksızlık karşısında sessiz kalamayan, devlet iyi yönetilmediği için arkadaşları ile birlikte Bâbîâlî'yi basacak kadar vatan sevdalısı ve devletçi biri olduğunu söyler. Fakat onun Asım'da gördüğü ilk şey imanlı olması ya da münevver olması değildir. Elbette imanlı olmak çok önemli bir unsurdur; Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasını sağlayan yegâne güçtür. Buna karşılık Akif Asım'da öncelikli olarak marifeti sonra da fazileti görmüştür. Bunu açık açık kendisi de ifade eder. Asım ve arkadaşlarının eğitilmiş olmasını, bunun için gerekirse Avrupa'ya gidip ilim irfan almalarını ve memlekete dönüp cahilliğin ortadan kaldırılması için mücadele etmelerini ister. Oysa yazar bu nesle sadece Müslümanları kurtaracak (Koca, 2004, s. 133), imanlı, sadece İslamcılık ideolojisi dairesindeki bir nesil gibi eksik belki de temelden itibaren yanlış bir pencereden bakmıştır.

*"Bâbîâlî"leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.*

*Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.”* (Ersoy, 2008, s. 430)

Romanda tarihî, edebî, siyasî pek çok isim kullanılır. Ancak bunlar dekoratif ögeden öteye geçmez. Yazarın ideolojisini destekledikleri ölçüde saygıyla anılır; aksi hâlde çoğu kez hakarete varan ifadelerle aşağılanır. Yazar âdeta bir mahkeme kurar ve kurduğu bu mahkemede 2004 yılının kuralları ekseninden özellikle 20. yüzyılın ilk yarısına bakarak herkesi yargılar. Üslubu son derece sert ve yakışsızdır. Fevzi Çakmak Paşa'dan söz ederken *“Mareşal Fevzi Paşa gibilerinin dindarlığı sadece namazdan ibaret olan Ortodoks bir Müslümanlık olarak kalmış; şapka gibi devrimler yüzünden günahsız nice âlim, hoca idam edilirken bile; hiç birinin sesi, soluğu çıkmamıştı!”* (Koca, 2004, s. 12) der. Gerçekçilik iddiasıyla yola çıkıp bir devre ışık tutacağı ütopyasını taşıyan bir romanda dahi olsa tarihî kaynaklarda ne tür fedakârlıklar yaptıkları açık biçimde yer alan tarihî kişilere hakarete varan ifadelerin kullanılması sanatın gölgesine sığınarak açıklanamaz. Tarih felsefesinde *“Yorumbilgisel yaklaşım geçmişteki bireylerin davranışlarının ancak empatik olarak anlaşılabilirliğini kabul ettiği için, geçmişin yeniden kurulmasında anlamda bir duygudaşlık yaratmaya çalışılır.”* (Tekeli, 1998, s. 55) ilkesi, kaleme alınan metnin türü ne olursa olsun göz ardı edilmemelidir.

Roman zıtlıklar üzerine bina edilmiştir. Yazar buna dair ipuçlarını romanın içinde kahramanlar özelinde ifade eder. *“Tasavvufta meşhur bir söz vardır; ‘Her şey zıddıyla maruf ve malûmdur,’ misali; millet ittihatçıların ve kemalistlerin nasıl birer meşrep ve yaratılıştaki olduklarını biz islâmcıların meşrep ve yaratılışlarını gördükten sonra daha iyi anlayacaktır, inşallah!”* (Koca, 2004, s. 23-24) Bu sözleri söyleyen birisinin beslendiği kaynak elbette ki zıtlıklar ve çatışma öğeleri olacaktır. Bu kadar kin ve nefret söylemlerinin roman maskesi ardına yerleştirilmesi, doğrudan Mustafa Kemal Atatürk'e gösterilemeyen kin ve nefret söylemlerinin “Kemalistler” denilen gruba boca edilmesi tam

anlamıyla bir propaganda, ikilik oluşturma ve bu ikiliği derinleştirme çabasıdır. “Bu yüce millet şimdi kendisine: ‘Ey Türk! Ey Arap! Ey Kürt!’ yerine; ‘Ey Müslüman kardeş!’ diye seslenerek yaklaşacak yeni birilerini bekliyor.” (Koca, 2004, s. 116) diyerek Atatürk’ü yadsıyan yazar, 2004’ün rahat koşullarından devletin varlık yokluk mücadelesi verdiği bir çaresizlik ve mücadele dönemi ve liderini eleştirme cesaretinde bulunur.

Mustafa Kemal Atatürk, İsmet Paşa ve Celal Bey’i üçlü sacayağı olarak niteleyen yazar, “Sanki millete rağmen bu sacayağına benzeyen üçlü her şeydi.” (Koca, 2004, s. 291) der. Bu yanlış tespit, Cumhuriyet’in ilan sürecini bilmemek ve Atatürk’ün millet isterse hepimizi buradan indirir sözünü atlamaktan kaynaklanmaktadır. Daha da ileri giden yazar, bugün daha çok illegal örgütler ya da terör grupları için kullanılan “rejim yanlıları” (Koca, 2004, s. 129) ifadesini devleti kuran otorite için yadsınan bir bağlamda kullanır. Hatta rejim olarak ifade ettikleri sanki dinsiz, imansız bir topluluk gibi lanse edilir. (Koca, 2004, s. 132) Bir ideolojinin ifade edilme çabası bir yana, ayrılık ve nifak tohumlarının roman boyunca sayısız defa tekrarlanması, asıl gayenin ne olduğuna yönelik şüpheler uyandırmaktadır. Kişiler dahi nitelendirilirken İslamcılık dairesinde isimleri geçenler şeyh, hazretleri, efendi gibi saygı yüklü unvan ve lakaplarla anılır; karşı gruptakiler bazen bu şekilde saygı ifade eden unvanlarla bazen de hakarete varan söylemlerle ifade edilir. Bunların yanı sıra Türkçü Ziya Bey, İtilafçı Ali Bey, İslamcı Mehmet Âkif Bey gibi ayrıştırıcı lakap ve unvanlar da sıklıkla kullanılır.

Komünistler kahpedir (Koca, 2004, s. 7); Halide Edip peçeli masondur (Koca, 2004, s. 54); İslamcılar güzelce abdest alır (Koca, 2004, s. 7); Mazlumun ahı Enver Paşa’yı indirmiş; eden bulmuştur (Koca, 2004, s. 111); Saltanat ve Halifeliğin kaldırılmasına âdeta isyan edilir. Cumhuriyet rejiminden duyulan rahatsızlık ima edilir. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması, Şapka Kanunu, Latin alfabesinin kabulü kısaca Atatürk’ün ilke ve inkılaplarından duyulan şiddetli

bir rahatsızlık her fırsatta bazen açık bazen üstü kapalı biçimde dile getirilir.

Şerif Hüseyin'e bağlı birliklerin İngiliz casus Lawrence tarafından makam ve mevki vaadiyle Osmanlı Devleti'ne ihanet etmelerini ve ardından İslamcılık ideolojisinin son bulmasını objektif biçimde değerlendirmeyen yazar, burada bütün sorumluluğu "İngilizler, dünyanın en kurnaz, en hileci ırkıydı." (Koca, 2004, s. 122) diyerek İngilizlere yükler. Vaatlere inanan ve binlerce Osmanlı askerinin dezenfektan havuzlarında yakılıp kör edilmesine ve işkencelerle şehit edilmesine sebep olan Arapları "kandırılmışlar" (Koca, 2004, s. 123) diyerek geçiştirir. Hatta daha da ileri giderek Çanakkale Savaşı'nda dahi Müslüman Afrikalıların Osmanlı Devleti'ne karşı savaştırılmalarını bu hadiseyle benzer kefeye koyar; onlar da kandırılmıştı demek ister. Hâlbuki Çanakkale'de Anzakların, Fransız ve İngilizlerin saflarında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Müslümanların savaştıkları askerlerin de Müslüman olduklarını öğrendiklerinde savaşmaktan vazgeçtiklerini tarihler yazar. Bu iki hadiseyi birbiriyle aynı kefeye koymak tarih bilmemek ya da ideoloji uğruna tarihi saptırmakla eşdeğerdir.

Kişilerarası konuşmalarda, mekânların yorumlanmasında, vakanın sıralanışında sürekli biçimde belli bir misyonu aşlamak niyeti çok fazla belli edildiğinden bu durum okuyucuyu yorar. "İnsan, islâmcılar gibi böyle sözünde samimi kimselerle oturup kalktığı zaman; doğrusu işinden de, aşından da tat alıyordu" (Koca, 2004, s. 28) "İstiklâl Marşı'nın onun kaleminden çıkması şüphesiz islâmcılar için çok büyük bir güç ve imkândı. Aynı zamanda islâmcılıktaki haklılıklarının da en açık göstergelerindendi." (Koca, 2004, s. 31) ifadelerinin karşısına Kâzım Paşa'nın Mustafa Kemal Atatürk'ten duyduğunu söylediği "Dini ve namusu olanlar kazanamaz; fakir kalmaya mahkûmdurlar. Önce din ve namus anlayışını değiştirmeliyiz. Halk Fırkası'nı bunu kabul edenlerle kuvvetlendirmeli ve bunları çabuk zengin etmeliyiz." (Koca, 2004, s. 32) ifadesinin yerleştirilmesi, mevcut ideolojinin sarsılıp idealize edilene alan açma çabasıdır. Ruşen Eşref ile Mustafa Kemal Atatürk

arasında geçen konuşmada Atatürk'ün “‘Lâikiz’ dedik, dinle ilişkimizi devlet olarak kestik. ‘Cumhuriyetiz,’ dedik, rejimimizi tehlikeye düşürmemek için saltanat devrini kötiledik, kazanılmış büyük zaferleri bile birkaç satırla geçiştirmeye başladık. Lâtin harflerini aldık; yeni kuşakları binlerce yıllık geçmişinin hazinelerinden yoksun bıraktık. Belki devrimler tutsun, diye o gün bunları yapmak zorundaydık ama açılacak manevî çukurları doğrusu hesaplayamamıştık.” (Koca, 2004, s. 34) ifadelerini kullandığının belirtilmesi yine düalist bir yapının ürünüdür. Netice itibariyle o manevi boşluğu dolduracak kitlenin İslamcılar olduğu kanaatine ulaşılır. Ayrıca roman boyunca anlatılanların gerçekliğine inandırmak için kaynaklar kullanan yazarın böylesine iddialı ifadeleri de kaynakla belgelendirmesi gerekir. Aksi hâlde yapıldığı şüpheli olan bir röportajın tarihî belge diye sunulması son derece yanlıştır. Öyle ki bu satırlarda Millî Mücadele'nin başkomutanı, beyni ve kitleleri kararlı biçimde harekete sevk eden liderinin yaptıklarından pişmanlık duyan ve kararsız olan sahte bir portresi çizilmektedir. Sadece İslamcılık ideolojisinin güçlendirilmesi için bunların dillendirilmesi tarihe ve ecdada saygısızlıktır.

Bilindiği üzere geçmişten yirminci yüzyıla kadar pek çok isyan hareketi olmuştur. Bunların tarihî kaynaklarda açık biçimde devlet düzenini ortadan kaldırmaya yönelik kalkışmalar olduğu yazılmaktadır. Hâl böyle iken romanda Patrona Halil İsyanı'ndan 31 Mart Ayaklanması'na ve Şeyh Said'e kadar bu çizgideki isyan hareketleri “*negatifiyaset*” (Koca, 2004, s. 36) olarak nitelenmiştir. Hâlbuki bu hareketlerin siyasetle alakası olmayan, neticesinde kan dökülen ve devlet otoritesine zarar verme hedefi taşıyan hareketler olduğu açıktır. Bu nitelenmenin amacının ne olduğu anlaşılammaktadır. Diğer yandan Şeyh Said isyanı meşru ve haklı bir hareket olarak tahayyül edilir. “1925 yılındaki Şeyh Said isyanından sonra islâmcılık yasak bir düşünce kabul edilmeye başlayınca; bütün islâmcılar bir güzel ağızlarının payını aldılar. Avrupalılaşıma yanlıları, kemalistler, türkçüler, milliyetçiler birleşti; bir güzel onları Meclis'ten elediler. Halk Fırkası'nın muhalefetsiz öncülüğünde ilân

edilen yeni düzende; ne Saltanatın ne Hilafet'in ne de İslâmiyet'in artık o meşhur buyurucu rolü kalmayacaktı." (Koca, 2004, s. 69) Bakış açısının her zaman objektif olması gerekirken bir romancının bu kadar yanlı ve bu kadar araştırmadan uzak üslupla eser kaleme alması temeldeki yanlışlığı ortaya koymaktadır.

Sonuç

Sanat ürünlerinde gizli ya da açık biçimde yapılan belli bir yönsemenin olması sanatçının tercihiyle ilgilidir ve olağandır. Edebî eserlerde yazarın birikimi, tecrübesi, ilkeleri ve kültürel altyapısı doğrultusunda bir amaç ortaya konarak bu eksende kurmaca bir ürün kaleme alınır. Klasik anlayışta üçüncü teklik şahsın gözetiminde ve kontrolünde yapılan bu anlatım biçimi, modern eserlerde anlatıcının daha çok gizlenmesi ve mesajın üstü kapalı biçimde ifade edilmesiyle kendisini gösterir. Ayrıca sanat eserinin ideolojik çerçevesi ne olursa olsun bir fikrin taşıyıcılığını yapması da belli oranda makul karşılanabilir. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus ise düşünsellik ve buna uygun heyecansal kişileştirmeler kurgulanırken öteki gruptaki yapının bozulması üzerinden bir anlayışın geliştirilmesindeki yanlışlıktır.

İnceleme konusu yapılan roman, Asım profili üzerinden İslamcılık ideolojisinin propagandası ekseninde kurgulanmıştır. Eserde yazarın ifade ettiği gibi "batılılaşmamızdaki tarihî süreç" ele alınmamıştır. Bu durum elbette bir tercihtir ve makul karşılanabilir. Romanda milletin "...yanlış tercihler yüzünden nasıl iki kutba bölündüğünün" anlatıldığı ve eleştiri konusu yapıldığı ifade edilmektedir. Oysa bölünme, bizatihi romanın enerji kaynağı olmuştur. Çünkü düalist yapıda İslamcılar ve diğerleri olarak iki ayrı kutup oluşturulmuştur. İslamcılar daima iyilerdir ve hata yapsalar bile onlar üzerinde durulmayı gerektirecek bir eksiklik olarak görülmemiştir; buna karşın ötekiler yaptıkları her eylemde başarısızdırlar ve İslamcılara zarar vermektedirler. Fakat İslam ve İslamcılık kavramlarının iç içe geçmesi ve ahlaki bağlamda sorgulamaya tabi tutulması son derece yanlıştır. İslam dini hiçbir

grubun tekelinde olamayacak kadar evrensel bir dindir, ebedidir, hükümleri gayet açık ve nettir. Oysa İslamcılık sadece bir ideolojidir. Bir dönem devleti kurtarma hareketi olarak görülmüş ve başarısız olup tarih sahnesinden silinmiştir. Romanda bu ayırım yapılamamış sanki Müslümanlar ve diğerleri gibi iki ayrı kutup oluşturulmuştur. Aslında eleştiri konusu yapıldığı iddia edilen unsur, romanın beslendiği kaynak olmuştur.

Romanda çok sayıda imla ve noktalama hatasının yanında ifade kusurlarının olması, bilgi yanlışlarının resmî tarih söylemi olarak dile getirilmesi, vakanın unutulmuş ideolojik sorgulamalar ve tarihî anekdotlar arasında kaybolan ve yeri geldiğinde hatırlanan gençlik profiline inşa edilmeye çalışılması, yalnızca kurmaca dünyada değil akademik anlamda da olmaması gereken sübjektif ve ayrımcı ifadelerin bulunması ve bütün bunların propaganda havası içerisinde sunulması eserin eksik taraflarıdır. Asım ismi ise kitlelerin yeri geldiğinde kendi ideolojilerine uygun biçimde kurguladığı bir figürdür. Pek çok ideolojik yapı, Asım'ın nasıl olması gerektiğini kendi ilkelerine göre yeniden yazar ve bunu da Mehmet Akif Ersoy'un ifade ettiğini dile getirir. Oysa Akif'in Asım'ı ne sadece İslamcıdır ne Batıcı ne Türkçü ne de başka bir hareketin mensubudur. Asım marifet ve fazilet sahibidir, gençliğin deli dolu ateşini yüreğinde taşır, çalışkan olmalıdır, cesurdur, gözü pektir, ilim Avrupa'daysa oraya gidip o ilmi almalı ve ülkesinin yararına kullanılmalıdır, Çanakkale'de Kafkasya'da Sina'da destanlar yazan kahramandır, haksızlıklara karşı durandır, milletin menfaatleri için her türlü fedakârlığı yapandır, vatan sevdalısıdır. Kısaca Asım bir ideolojinin propaganda malzemesi hâline getirilemeyecek kadar sentez neslidir.

Kaynakça

Anthony Pratkanis & Elliot Aronson. (2008). *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*. (Çev. N. Haliloğlu) Paradigma Yayıncılık.

- Çetin, N. (2012). *Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Ersoy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2008). *Safahat*. (Hzl. M. E. Düzdağ) Ankara: TDV Yayınları.
- Koca, M. (2004). *Asım'ın Nesli*. İstanbul: Sur Yayınları.
- Koroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pospelov, G. N. (1995). *Edebiyat Bilimi*, (Çev. Yılmaz Onay). İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.
- Qualter, T. H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. (Çev. Ü. Oskay) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 255-307.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yeşilyurt, Ş. (2016). Safahat'taki Kişi Dünyası ve Millî Kimlik İnşası. (Edt. O. Söylemez), *Çanakkale Ruhu ve Mehmet Akif Ersoy* (s. 287-316). Ankara: Berikan Yayınevi.